

meghatározni. Kihangsúlyozva az író csoport- és nemzedékkivüliségét, rámutat alkotásainak magas esztétikai értékére. Szerinte tájainkon Szirmaival, a világirodalomban pedig Kaffkával rokon. Ekkor tűnik fel Gerold igen jó észrevétele, miszerint Varga a magány ábrázolója. Ezt a tételt a következő szakaszban részletesebben kidolgozza. Igyekszik felvázolni Varga írói fejlődését, de sajnos eközben olyannyira a kritika idézésére támaszkodik, hogy — némileg célt tévesztve — az olvasó előtt Varga recepciójának egyes mozzanatai bontakoznak ki. Úgyesen állítja szembe a pró és kontra nézeteket. Leszögezi: a fejlődés, jelenléte tagadhatatlan. A méltatás tudatosan mellőzi az író regényeit (így marad a teljes ismeretlenségben a *Szökés*, de ugyanakkor többször idézi magának Vargának kijelentéseit műveiről. Egyébként a *Hallgatást* véli legjobb alkotásának. Íme, néhány összegező megállapítás Gerold utószavából: a magány írója élményeit hőseire viszi át, így ír egyszerre önmagáról és másokról, s így lesz mindegyik művének tulajdonképpen egy hőse: maga a szerző. Varga a magány ábrázolásától a magány társadalmi dimenziójáig jutott el. Ezek a gondolatébresztő következtetések képezik Gerold elmefuttatásának legjelentősebb állomásait. Végül a választás elveiről tudhatunk meg egyet-mást, majd Gerold kifejezi reményét, hogy ez a könyv igazolttá teszi a *Hallgatás* lefordítását és kiadását.

Tolnairól az olvasó nem kaphat teljes képet e könyv és utószava alapján, mivel regényről lévén szó, nincs adva az áttekintés lehetősége, így az utószó is csak a regény nyel foglalkozik. Igaz ugyanakkor, hogy szerbhorvátul Tolnainak eddig már három könyve jelent meg és az érdeklődő elegendő előinformációval rendelkezhet. Az utószót Jovica Acin írta, címe *Roman kao paukova mreža* (A regény mint pókháló). A bevezető szakaszban utal Tolnai regényének különösségére („autentikus modern regény”) és játékoságára. Sajnos az utószó gerincét inkább a modern regénnyel kapcsolatos, csak részben eredeti, általánosító gondolatok fejtetése képezi, úgyhogy Tolnai műve a háttérbe szorul. Igaz, hogy rámutat annak költőiességére, a szerző nyelvteremtő képességeire, igyekszik az új francia hullámhoz kapcsolni a regényt. A lezárás már többet foglalkozik a *Rovarházzal*, tárgyalja annak idősíkjait, tájainkon valójában eredeti struktúráját és ezzel mintegy kulcsot és kedvet ad az olvasónak („légynek”), hogy legyen az író („a pók”) regényének („hálójának”) türelmes felfedezője („áldozata”); előítéletek és klasszikus normák nélkül közelítse meg Tolnai regényét és ismerje fel annak értékeit.

Csak meglepéssel állapíthatjuk meg, hogy a jugoszláviai magyar irodalom ismertté válik országunk egyes nyelvtérületein és elfoglalja az öt megillető helyet. Ugyanakkor reméljük, hogy ez a folyamat állandó lesz a jövőben is.

VARGA ISTVÁN

AZ EMBER MEGJELENÍTÉSE

Magyar elbeszélők — 20. század.

Válogatta, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Illés Endre.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Arról, hogy a magyar irodalom fő erőssége a líra, már nagyon sokat írtak, majdnem annyit, hogy a megjelent tanulmányok, dolgozatok mérete a próza értékének, termé-

kenyítő hatásának másodrendűségét jelentheti és érvényesíti. Igaz, a szépirodalom bármely táján a világnak költészettel indult, s a fejlődés során belőle hajtott ki a pró-

za minden műfaja Longostól kezdve végig. A történelmi korszakok nagy fordulataiban annyira felerősödött, hogy ha teljes egészében nem is vette át a vezető szerepet, de ott volt a társadalom alakulásának új arcát jelző, nem csupán jelző, de határozott éles vonalakkal megrajzoló első erők között.

Ezúttal nem a „regény-óriásokról” van szó.

Kétségtelen, hogy a kisebb műfajok igazi hatóereje sokban a megjelenési formától is függ. A novellák, ha remekművek is, apró kötetcskébe vagy folyóiratokba „temetve” egyhamar elenyésznek, elnyeli őket a feledés, már azért is, mert hozzáférhetetlenek: nehezen megközelíthetőek és évtizedek után egy-két ilyen régi írás újramegjelenése szinte fölfedezésszámba megy. Lassan fölerősödik, érezzük, hogy az irodalmi köztudatban izmosodik, hangja messzebbre hallatszik, visszhangja is vibrál az olvasó fülében, mint most nálunk a poraiból éledt Csáth-műveké, amelyeket három évtizeddel ezelőtt a tollforgatókon és a könyvtári „könyvmolyokon” kívül alig ismert valaki. Sok más példát felhozhatnánk még, amelyek hatványozottan igazolják, hogy az antológiák szerepe évről évre jelentősebbé válik. Egy ilyen gyűjteményes kötet korszakot fog át, egy-egy emberöltő munkáját mutatja meg és időrendben felsorakoztatva őrzi meg őket maradandónak.

Csak most kezdjük igazában látni, hogy a kis prózában is milyen nagy volt a termés, s egy-két darab, részlet az ember megjelenítésének milyen csodálatos vonásait rejti magában.

Illés Endre, a kiváló író, esszéista, műfordító hetvenötödik születésnapján nem is ajándékozhatta volna meg szebben a *Krétarajzok*, a *Kettős kör*, az *Arnyékrajzok*, a *Só íze* és egyéb műveinek hű olvasóit, mint a *Magyar elbeszélők — 20. század* című háromkötetes antológiájával, amely századunk legértékesebb novelláit, elbeszéléseit, kisregényeit, paraboláit, „meséit” és — ha úgy tetszik — riportnovelláit gyűjti egybe.

A több mint háromezer oldalas antológia nagyboltozatú anyagának összeválogatásán és szöveg-

gondozásán mindenütt fellelhető a finom tollú író, a kivételes műgondal dolgozó feltáró. Ezzel a temérdek időt követelő munkával olyan három kötetet adott a kezünkbe, amely korunk legizgalmasabb irodalmi korszakát öleli fel. „Válogatásom — írja utószavában — századunk magyar novelláját kívánja bemutatni, a megújuló magyar novellát a századforduló forrongó éveitől a történelmi és irodalmi korszakot lezáró második világháborúig, a hidszakadásig. Ambrus Zoltán és Bródy Sándor az első határsértők, gyökereik még a múlt századból szívják a tápláló nedvet, míg az antológia végén megszólaló írók élete — és életművük — már átnyúlik egy másik történelembé.”

Eddig nem sok olyan antológiával találkoztunk, amely több mint száz elbeszélőt mutat be mintegy kétszáz elbeszéléssel. És a válogatás?... Ezek közül sok novellát ismerünk. Nem egyszer olvastuk már. Ugy érezzük, hogy a felfelé korszak legfőbb meghatározói itt Illés Endre-i mércével mind jelen vannak: azok is, akiket jól ismerünk már, és azok is, akiket a kutató munkája mentett így meg a feledéstől, s akiknek értékes kisprózájával most ismerkedhetünk meg ezt a három kötetet lapozgatva. Itt tehát nemcsak a nagy antológia összeválogatójának szerkesztői munkáját, hanem a kutatót, a fölfedezőt is köszöntenünk kell, mint annak idején, amikor — előtte sok nekirugaszkodás és befejezetlenül maradt kezdeményezés után — *A varázsló halála* című Csáth-kötetet összeválogatta és meg is jelentette, nem úgy, mint elődjei.

Ennek az antológiának van még egy nagyon jelentős értéke, amelyel az eddigi antológiák nem ékeskedtek és nem is ékeskedhettek, mert hiszen a szellemi, az irodalmi együttműködés előtt ilyen távlatok nem nyíltak. A szomszédnépekkel való kapcsolat nem volt szilárd. A jugoszláviai magyar írók többnyire csak a jugoszláviai olvasó olvasta, a csehszlovákiait az ottani, éppúgy, mint a romániai magyar novellákat az erdélyi. Sem Ambrus Zoltán előtt, sem utána korunk felleptéig nem kerülhetett olyan vállalkozásra sor, amely felfedte volna mindazokat az alkotó-

kat, akik akár itt, akár a másik szomszédországban magyar nyelven írnak, és hírt ad erről emberileg szépen a magyarországi olvasónak is. Illés Endre az első antológiakeresztő, aki ezt a régi mulasztást nem hagyta figyelmen kívül, mint sokan mások. Ebben a háromkötetes kiadványban „találkozunk a barikádokon”.

A jugoszláviai magyar irodalom alkotói közül négy írónk szerepel a *Magyar elbeszélők — 20. század* című antológiában. A második kötet Szirmai Károly *Vesztglő vonatok a sötétben*, a harmadik pedig Sinkó Ervin *Angéla*, Majtényi Mihály *Jakab, a késes* és Herceg János *Némajáték* című novelláját közli.

Természetesen nem maradt ki az antológiából Kosztolányi Dezső sem, akitől hat elbeszélést olvashatunk, és Illés Endre egyik igen kedvelt írója, Csáth Géza sem, aki

A vörös Eszti, az Anyagyilkosság és *A kis Emma* című írásaival szerepel.

„A novella az emberteremtés legalkalmasabb műfaja” — írja Illés Endre, aki ennek a műfajnak nem pusztán lelkes rajongója, hanem kitűnő ismerője is, aki a legfinomabb decrescendókból is kieri azokat a lágy, alig hallható dobogásokat, rezdüléseket, amelyek valahonnan a szív mélyéről jönnek, és amelyekből az író magából kigyöngyözve embert alkot. Ezért mély meggyőződéssel mondja munkájának utószavában, amikor már arra készül, hogy a végső pont után letegye a tollat: „Egy novellaantológia bizonyíthatja talán leghatásosabban, hogy ezek a pillanatok alatt életre kelő hősök mondják el — sokszor csak csillámokban, átfutó vagy erősödő villanásokban — azt az újat, amiben a változó kor magzati szívhangjait először halljuk meg.”

LÉVAY ENDRE

A VIZSGÁLÓDÁS FEGYELMEZETT TÁRGYILAGOSSÁGA

HERNADI GYULA: *Az ég bútorai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

A regényíró valamikor szuverén úr volt a maga történetei és hősei felett. Igaz, képzeletét némiképp korlátozta a fizikai és társadalmi valóság természete, önkényének határt szabott az emberi lélekről, magatartásról kialakult tudás, de nem egy író még ezeket a korlátokat is megvetette, autokrata fölénytel közlekedett a határok felett, mint a maga teremtette világ demiurgosza. A modern író, ha valamit, ezt a szuverenitást veszítette el. S ha az elbeszélő műfaj valóban válságban van, mint sokan mondják, akkor ez a válság az elbeszélő válsága: trónfosztásából ered.

A modern író ma a tudomány ellenőrzi, sőt klasszikus feladatainak nagy részét is a tudomány vállalta magára, ha jobban tetszik, sajátította ki. A szociológia, a történetírás, a pszichológia és az a

rengeteg szaktudomány, amely ezeknek osztódásából származott. Az írónak valami mást kellett kitalálnia. Ön- és mesterségmentő kísérletei során, durva közelítéssel szólva, kétféle megoldással próbálkozott. A dokumentumirodalommal, a tényregénnyel, amely a valóság módszeres fotográfiáját kínálja, s a megtörtént tények felkutatása, csoportosítása és vizsgálata révén kíván adni információt a társadalom állapotáról, eseményeiről. És a parabolisztikus, jelképes és példázatos ábrázolással, amely szügesztív metaforákat keres, amely összefüggések és törvényszerűségek nyomában kutat. Amely a jelenségek mögé néz, a valóság mélyébe hatol. Mindkét változat a regényirodalom egy-egy ősi információs és struktúraalkotó övezetét tágitotta ki: az első az empíriát, a második a filozófiát.